

שעדיין לא גבתה את כתובתה.

ועוד התקין רבן גמליאל הזקן: שיהיו העדים חותמין על הגט, ובגמרא מפרש לה.

ושתי תקנות אלו שהתקין רבן גמליאל הזקן: מפני תיקון העולם התקין, שיהיו נשים נישאות לבעלים, ולא תדאגנה שמא יפסידו את כתובתן; ותיקון העולם שבחתימה על הגט יתבאר בגמרא.

דין תורה הוא, שהשמיטה משמטת את החובות, ואסור לאדם לגבות את חובותיו כשעברה עליהם השביעית, וכמאמר הכתוב: "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השניטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמיטה לה", והיא נקראת "שמיטת כספים", וקיימא לן, שאין השביעית משמטת אלא בסופה.

והלל התקין שעל ידי "פרוסבול" שעושה המלוה [ויתבארו פרטיו בגמרא], לא תשמט השביעית.

ומפני תיקון העולם התקין הלל כן, כדי שלא יפסידו המלוים, וגם כדי שלא יימנעו מלהלוות לעניים הנצרכים להלוואות.

גמרא:

שנינו במשנה: אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה:

והוינן בה: מאי איריא "אלמנה" בדוקא? והלא אפילו כולי עלמא [שאר בעלי חוב], נמי אין גובין מיתומים בלא שבועה! (9)

דהא קיימא לן: כל בעל חוב הבא ליפרע מנכסי יתומין את חוב אביהם, לא יפרע מהם אלא בשבועה שעדיין לא נפרע חובו.

ומשנינן: אין הכי נמי, שכן הוא הדין בכל בעל חוב, אלא שאלמנה איצטריכא ליה לתנא להשמיענו, שאף היא צריכה שבועה; ומשום דסלקא דעתין אמינא [היה עולה בדעתנו לומר]:

משום הינא — של האנשים בעיני הנשים לה-א — אקילו רבנן גבה דאלמנה שלא תצטרך לישבע.

כלומר: כדי שישאו האנשים חן בעיני הנשים, ויסכימו הנשים להנשא להם, יש להקל עליהן לגבות את כתובתן לאחר מות בעליהן, ולפטרן מן השבועה.

קא משמע לן משנתנו, שאף האלמנה בכלל חיוב שבועה זו.

שנינו במשנה: נמנעו מלהשביעה:

והוינן בה: מאי טעמא נמנעו מלהשביעה?

אילימא משום דרב כהנא, דאמר רב כהנא, ואמרי לה [יש האומרים שאת השמועה הזו] אמר רב יהודה אמר רב:

9. תירצו התוספות: היה לו לתנא לשנות "אין נפרעין מנכסי יתומים אלא בשבועה, ונמנעו מלהשביע את האלמנה".

9. ואם תאמר: שמא משום שדין זה נשנה כהקדמה לדין המבואר אחריו שנמנעו מלהשביעה וכו', לכן נקט התנא "אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה"?!

וכששמעו הכמים בדבר, אמרו: מה מי שנשבע באמת, כל כך חמור דינו, הרי שהנשבע על דבר שקר על אחת כמה וכמה, שעונשו חמור מאד!

ולפני שמסיימת הגמרא את הנידון שהתחילה בו, לפרש את טעם משנתנו על פי דברי רב כהנא, מבארת הגמרא את המעשה: (4)

מאי טעמא איענשה?! והלא אמת נשבעה, ולא נהנתה מן הדינר, שהרי נתנתו לעני.

ומשנינן: לא אמת דיברה, שהרי נהנתה מהדינר, בכך דאישתרשי [נחסך] לה מהבצק מקום הדינר! (5) שאם לא הדינר, היתה

מעשה באדם אחד, בזמן של שני בצורת, (1) שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה, והניחתו האלמנה את הדינר בכד של קמח, וכשבאה ללוש בצק מקמח זה, שכחה שהדינר בתוכו, ואפאתו בפת, ונתנתו לעני עם הפת.

לימים, בא בעל הדינר, ואמר לה: הבי לי את דינרי!

אמרה לה: יהנה [יועיל להמיתן] סם המות באחד מבניה של אותה אשה [על עצמה נתכוונה], אם נהיתי מדינרך כלום! כלומר: נשבעה לו בחיי בנה, שלא שלחה יד בפקדונו. (2)

אמרו: לא היו [עברון] ימים מועטין, עד שמת אחד מבניה של אותה אלמנה. (3)

ומפרשת הגמרא, דהיינו כגון רב כהנא ורב אסי, שהיה האחד נשבע שכך אמר רב, והשני נשבע שרב אמר בהיפוך, וכאשר היו באים לפני רב, והיה מאמת את דבריו של האחד מהם, שאלו השני "וכי אני לשקר נשבעתי"?! ואמר לו רב: "את לבך אנסך" [כסבור היית לישבע באמת, רש"י]; ואם כן הרי אף זו לבה אנסה, שהרי היתה סבורה שאכן לא נהנתה מן הדינר! ותירצו התוספות: "דהכא גבי פקדון הוה לה להזהר יותר לשומרו היטב, והוה לה לאסוקי אדעתא שתבוא לידי שבועה", [וכעין פשיעה היא, רשב"א], וראה תוספת ביאור בדבריהם, בפירוש הרי"ף שעל ה"עין יעקב", וב"אילת השחר".

4. נתבאר לפי פשוטו; ויתכן שכל זה מדברי הגמרא בפירוש משנתנו, שהרי אנו רואים, שאפילו מחמת הנאה ד"אשתרשי לה" חשובה שבועתה כשבועת שקר.

5. נתבאר על פי רש"י; וב"חידושים מכתב יד" כתב: פירוש, כאילו היה כולו פת, ומשום שהיא

1. ב"עיון יעקב" [שעל ה"עין יעקב", והוא מבעל ה"שבות יעקב"], ביאר, למה נקטה הגמרא "שני בצורת", והוא משום שבשאר שנים היתה צריכה לשלם את הדינר, כי "כספים אין להם שמירה אלא בקרקע" וכיוצא בו שהוא מקום המשתמר; מה שאין כן בשני בצורת, שגם את הקמח מניחים במקום משתמר, אם כן הרי זה כמי שמניח את המעות שהופקדו בידו במקום שמניח הוא את מעותיו, שהוא פטור, וצייץ לעיין בחושן משפט סימן רצא סעיף כח.

2. ראה במאירי שכתב: "ואמרה לו דרך שבועה ובהזכרת השם, על הדרך שביארנו ב"ארור בו שבועה" ברביעי של שבועות [לו א].

3. תמהו התוספות ממה שאמרו בשבועות כו א ללמוד מן האמור בפרשת קרבן שבועת ביטוי [ויקרא ה ד]: "או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבועה [שיהא אדם בשעת שבועה, שיהא לבו עליו, רש"י] וגו'. והביא את אשמו לה' על חטאתו אשר חטא וגו'", לפטור את האנוס;

אי משום הא חששא נמנעו להשביעה, **מאי איריא** במשנתנו דוקא **אלמנה**, שנמנעו מלהשביעה והתקינו לה נדר במקום שבועה?!

והרי **אפילו גרושה** — שמת המגרש קודם שנפרעה כתובתה, ומעיקר הדין כיון שבאה היא ליפרע מנכסי יתומים צריכה היא שבועה תחילה — **נמי**, היה לנו לומר כן! (7)

אלמה [למה] **אמר רבי זירא אמר שמואל**:

לא שנו במשנתנו, שאין משביעין אלא נודרת היא במקום שבועה, **אלא באלמנה**. **אבל גרושה** שבאה לגבות את כתובתה מהיתומים לאחר שמת המגרש, **משביעין אותה** שלא נפרעה מאביהם בחייו, ואין די לה בנדר.

צריכה למלאות את הפת בעוד בצק, ואם כן הרי נהנתה מן הדינר, ונמצא שנשבעה לשקר. (6)

ואכתי הוינן בה: ואם כן, **מאי אמרו חכמים**: "מה **מי שנשבע באמת** כך?"! והלא שבועת שקר נשבעה?!

ומשנינן: הכי קאמר: **כמי שנשבע באמת** כך, הנשבע לשקר במזיד על אחת כמה וכמה!, שהרי אף שנשבעה לשקר, הרי היא דומה למי שנשבעת אמת, ומשום ששוגגת היתה.

וכאן שבה הגמרא לצדד בפירוש משנתנו על פי דברי רב כהנא, שמשום כך נמנעו מלהשביעה, היות וכה חמור הוא עונשה של שבועת שקר; ומקשה הגמרא על פירוש זה:

השהם והמלואים?!

ופירש, על פי מה שאמרו חז"ל [ראה יומא עה א], ש"והנשיאים הביאו את אבני השהם וגו'", היינו נשיאים ממש, שהם עננים, והביאו אותן אבנים טובות ומרגליות עם המן שירד להם בבוקר; ולפי זה כתב, שאכן נשיאי המטות לא הביאו כלום, אלא שנזדמן להם בכליהם שאספו את המן אותן אבנים טובות שהביאו העננים, ונמצא שלא התנדבו כלום משלהם, רק מה שחסר להם איזה גרגרי מן במקום האבנים ונחסר להם מאכילת היום ההוא כל שהוא, וזה נחשב להם כנדבת משכן; ואם כן באמת לא הביאו אלא מעט.

7. נתבאר לפי פשוטו.

וה"פני יהושע" כתב: הוא הדין שיכולה היתה הגמרא לשאול מן המשנה בכתובות פרק הכותב בעד אחד מעידה שהיא פרועה ופוגמת כתובתה, למה תישבע.

נתנה את הככר על דעת שכולו פת, ואם לא דינר זה היתה צריכה לתת לו פת יותר כשיעור מקום הדינר, אבל על הדינר עצמו אינה מקבלת שכר, ומשום שהיא לא נתנה על דעת דינר.

6. בחידושי חת"ם סופר הביא, שבחידושי תורה שלו כתב לבאר את מה שכתב רש"י בפרשת נשא [במדבר ז ג, וכן הוא ברש"י ויקהל שמות לה כן]: "מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחילה [שהביאו את קרבנותיהם לחנוכת המזבח], ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחילה; אלא כך אמרו הנשיאים: יתנדבו ציבור מה שיתנדבו, ומה שמחסרין אנו משלימין, כיון שראו שהשלימו ציבור את הכל, שנאמר "והמלאכה היתה דים", אמרו: מעתה מה לנו לעשות?! הביאו אבני השהם והמלואים לאפוד ולחושן, לכך התנדבו כאן תחילה", ואשר לכאורה הוא תמוה, דמשמע שבמלאכת המשכן לא הביאו כלום, והרי דבר גדול הביאו, את אבני

ומשנינן: **אלמנה שאני!** ודוקא בה חיישינן שתשבע לשקר, ומשום דבההיא הנאה דקא טרחה קמי דיתמי [היות וטורחת היא עבור היתומים], **אתיא לאורויי היתרא** [תבוא היא להורות היתר לעצמה], ולהשבע שלא נפרעה את כתובתה, אף שכבר נפרעה.

ומשום שתאמר בלבה: שאותו ממון שכבר נפרעה, אינו עבור פירעון הכתובה, אלא הוא שכר טרחתה ביתומים.

והיות והוראת היתר זו אינה שייכת אלא באלמנה, לכן נמנעו מלהשביעה, והתקינו לה שתהא נודרת ליתומים; אבל גרושה שמתחילה אין לחוש שתורה היתר לעצמה, לא הקילו בה חכמים שתידור ותטול את כתובתה, אלא הרי היא נשבעת ליתומים כעיקר הדין, ואז נוטלת היא את כתובתה.

אמר רב יהודה אמר רב ירמיה בר אבא: רב ושמואל, דאמרי תרוייהו:

לא שנו במשנתנו שאין משביעין את האשה אלא מדירין אותה, **אלא** בשבועה בבית דין; **אבל חוץ לבית דין, משביעין אותה;** כלומר: כך היתה התקנה, שישביעה חוץ לבית דין או שידירוה.

והטעם: כי שבועת הדיינין כעין שבועה של תורה היא, שהנשבע נוטל ספר תורה או תפילין, ומשביעין אותה בשם או בכינוי, ועונשה מרובה; אבל שבועה חוץ לבית דין

שבועה דרבנן היא, שאינה אלא בקללת "ארור" [שאומר "ארור אני אם יש בידי משל חבירי כלום"]. ואינו נוטל חפץ בידו, ואין עונשה חמור כל כך.⁽⁸⁾

ומקשינן: **איני**, הלא אין הדבר כן!

והא רב גופיה **לא מגבי כתובה לארמלתא** [רב לא היה מגבה כתובה לאלמנה כלל], משום שנמנע מלהשביעה, [ועל נדר לא היה מסתמך, כמבואר הטעם לקמן] —

ואם כדברייך, שדי לה לאלמנה בשבועה חוץ לבית דין, למה לא השביעה רב חוץ לבית דין ויגבנה כתובתה?!

ומסקינן: **אכן קשיא!**

בסורא — עירו של רב — **מתנו** [שנו] את שמועת "שבועה חוץ לבית דין" **חכי**, כאמור לעיל; אבל **בנהרדעא** — עירו של שמואל — **מתנו** לה **חכי**, ולדעתם, נחלקו בדבר רב ושמואל:

אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו אלא בבית דין, אבל חוץ לבית דין, משביעין אותה!

ורב פליג ואמר: אפילו חוץ לבית דין, נמי אין משביעין אותה! ואף דאינה כשבועת הדיינים, די בחומר שבועה זו כדי שלא להשביעה.

ענין אין להשביע שום אשה.

8. יש לעיין אם בדוקא נקטה הגמרא "חוץ לבית דין", או שמא: משביעין אותה בבית דין כעין שבועה חוץ לבית דין.

וכתב עוד: מיהו מפשט לשון הש"ס נראה, שקושיית הגמרא "אפילו גרושה נמי" לאו דוקא גרושה לאחר מיתת בעלה, אלא אפילו בחיי בעלה, כגון פוגמת וכיוצא בה, כי למאי דסלקא דעתין עכשיו אין שום סברא לחלק, אלא דבכל

שהרי אין עיקר הדין אלא שלא להשביעה לכתחילה, אבל כיון שנשבעה למה לא תגבה.

מעשה בהי"א אלמנה דאתאי לקמיה דרבה בר בר הונא, ותבעה את כתובתה.

אמר לה רבה בנו של רב הונא: מה אעביד לך? והלא אין בידי להגבותך, משום דרב לא מגבי כתובה לארמלתא, ואף אבא מרי [אבי מורי: רב הונא] לא מגבי כתובה לארמלתא!

אמרה ליה האלמנה: אם איני נוטלת את כתובתי, לכל הפחות הב לי מזוני! שהרי מתחייב הבעל במזונות אשתו, אף לאחר מותו עד שתטול את כתובתה, כל זמן שתשב בביתו אלמנה.

אמר לה רבה בר רב הונא: מזוני נמי לית לך [אף מזונות מן היתומים אין לך]! דהרי אמר רב יהודה אמר שמואל:

התובעת כתובתה בבית דין, אף אם עדיין לא גבתה אותה, אין לה מזונות! שחייב המזונות הוא רק כל זמן שבדעתה להשאר באלמנותה משום כבודו, שכן הוא תנאי הכתובה, "כל זמן ימי מיגר ארמלותיך בביתי תהי מיתוני מנכסי". אבל משעה שתבעה את כתובתה, גילתה דעתה שרוצה להנשא, ולכך מפסידה את המזונות.

ואף את, שבאת לגבות את כתובתך, אף שאין אנו נותנים לך, מכל מקום הפסדת כתובתך.

קלה אותו האלמנה, ואמרה ליה: אפכה לכורסיה [יתהפך כסאך], ותרד מגדולתך!

ורב לטעמיה, נהג להלכה כשיטתו, דהרי רב לא מגבי כתובה לארמלתא! משום שנמנע לגמרי מלהשביעה, ואף מחוץ לבית דין לא רצה להשביעה.

ומקשינן: מדוע לא הגבה רב כתובה, והרי אף שאי אפשר להשביעה ואפילו חוץ לבית דין, הרי היה יכול ליאדרה וליגביה [להדירה ולהגבותה]!

ומשינינן: בשני דרב, קילי נדרי! בימי רב היו בני אדם מזלזלים בנדריים, והיה קל בעיניהם לעבור עליהם. לפיכך, לא סמך רב על כך שתידור ליתומים, משום דחיישינן, שמא באמת נפרעה כתובתה, אלא שאינה יראה לידור, ולעבור לאחר מכן על נדרה.

מעשה בהי"א אלמנה דאתאי לקמיה דרב הונא [באה לפני רב הונא], ותבעה את כתובה.

אמר לה רב הונא: מה אעביד לך [וכי מה יכול אני לעזור לך], כי איני יכול להגבותך כתובתך, דהרי רב לא מגבי כתובה לארמלתא [לא היה מגבה כתובה לאלמנה כלל], לא על ידי שבועה, ולא על ידי נדר.

אמרה ליה האלמנה: מידי הוא טעמא [והרי מה הוא הטעם שאין מגבין לאלמנה כתובה]? הלא אין זה אלא משום שחוששים אתם: דלמא נקיטנא מידי מכתובתי [שמא נתקבלתי משהו מכתובתי], ואם כן, קופצת ונשבעת אני: "חי ה' צבאות, אם נהניתי מכתובתי כלום".

אמר רב הונא: מודה רב — שלא היה מגבה כתובה לאלמנה כלל — בקופצת ונשבעת מעצמה, שהיא נוטלת את כתובתה,

גופא: אמר רבי זירא אמר שמואל:

לא שנו במשנתנו — שאין משביעין לפרעון הכתובה אלא מדירין — אלא את האלמנה, אבל גרושה, משביעין אותה בבית דין! כי היות ואינה טורחת לפני היתומים, אינה מורה לעצמה היתר, לכן משביעין אותה, ואינה יכולה לגבות על ידי נדר.

ומקשינן: וכי גרושה דאדרה [שהדירוה] ולא נשבעה, לא תגבה כתובתה?!

והא מעשה שהיה, בבעל ואשתו שעלו מבבל לארץ ישראל, וגירשה שם, ותבעתו האשה את כתובתה, וכתבו לה בית הדין שבארץ ישראל פסק דין, שתגבה מנכסיו שהותיר בבבל.

ושלחו מתם [מארץ ישראל] לבבל כתב שכן היה כתוב בו:

“איך פלוניתא בת פלוני, קבילת גיטא מן ידא דאחא בר הידיא דמתקרי איה מרי, ונדרת ואסרת כל⁽¹⁰⁾ פירות שבעולם עלה, דלא קבילה מכתובתה אלא גלופקרא [כסות עבה של צמר]⁽¹¹⁾ אחד, וספר תהלים אחד וספר איוב וממשלות — שהיו בלואים.

[פלונית בת פלוני קיבלה גט מאדם ששמו “אחא בר הידיא”, וחניכתו היא “איה מרי”, ונדרה בפנינו לאסור כל פירות שבעולם על עצמה, שלא קיבלה מכתובתה אלא כסות צמר, וספר תהלים, איוב ומשלי שהיו

משום דכבי תרי אמוראים דיינת לי [כשני אמוראים דנתני]! שהחמרת עלי כרב, שלא להגבותני את כתובתי, שלא כשמואל שהוא מגבה כתובה בשבועה חוץ לבית דין או בנדר; ומאיך החמרת בי כשמואל, לשלול את מזונותי משום תביעת הכתובה.

וכששמעו את קללתה, הפכוה לכורסיה [הפכו את כסאן] של רבה בר רב הונא, ותרצוה [וחזרו וזקפוהו]! כדי שתתקיים הקללה בכך, ולא תתקיים במשמעותה החמורה, שאליה התכוונה האלמנה.

ואפילו הכי, לא הועילה עצה זו להסיר הקללה לגמרי, ולא איפרק רבה מחולשא [לא ניצל מלבוא לידי חולין].

אמר ליה רב יהודה — שהיה תלמידו של שמואל — לרב ירמיה ביראה:

כשתבא לפניך אלמנה לגבות את כתובתה, אדרה [הדירה בקונם אם נטלה מכתובתה], בבית דין בכל מה שירצו היתומים; ואשבעה [או השביענה]⁽⁹⁾ חוץ לבית דין שלא נטלה מכתובתה כלום, והגבה לה את כתובתה, כדעת שמואל רבי — ולא כרב ותלמידיו אחריו, שלא היו מגבים כתובה לאלמנה.

וחפץ אני, דליתי קלא וליפול באודנאי [שיצא הקול ויגיע לאזני] שאכן הוגבתה כתובה בימי, דבעינן דאעביד [כמו: דליתעביד] בה מעשה [כי רצוני שייעשה מעשה] כדעת שמואל רבי.

10. כן היא הגירסא ברש"י, וראה תוספות.

11. על פי “הערוך” שהובא בגליון.

9. הרשב"א נסתפק, אם הכוונה לנדר ושבועה כאחד, או שבאחד מהם די, וכתב שמסתבר שהכוונה “או או”, ראה שם.